

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย การจัดการตนเองกรณีการจัดการน้ำ เพื่อการทำนาข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสภาพแหล่งน้ำของชุมชนตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ มีวัตถุประสงค์การทำงานคือ 1. เพื่อศึกษาลักษณะพื้นที่ ลักษณะดินและแหล่งน้ำในพื้นที่การทำนาข้าวของชุมชนเทศบาลตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ 2. เพื่อศึกษาระบบการทำนาข้าวของชุมชนเทศบาลตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ 3. เพื่อศึกษาบทเรียนการทำนาข้าวที่ผ่านมาของชุมชนเทศบาลตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ 4. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการในการจัดการน้ำเพื่อการทำนาข้าวในแต่ละสภาพพื้นที่ของชุมชนเทศบาลตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ 5. เพื่อหาแนวทางการจัดการตนเองเพื่อการจัดการน้ำเพื่อการทำนาข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสภาพแหล่งน้ำของชุมชนเทศบาลตำบลเสนางคนิคม อำเภอเสนางคนิคม จังหวัดอำนาจเจริญ ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

1. การทำนาที่ผ่านมาของชุมชนจะเป็นการทำนาตามฤดูกาล ถ้าฝนไม่ตกตามตามฤดูกาล จะมีผลต่อผลผลิตข้าว ซึ่งบางปีฝนมาช้ากว่ากำหนด บางปีฝนมาเร็วกว่ากำหนดหรือฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานาน รวมไปถึงการที่ไม่มีระบบการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ทำนา แหล่งน้ำมีไม่เพียงพอ สภาพบางพื้นที่ ดินไม่อุ้มน้ำ ทำให้น้ำซึมลงเร็ว ต้องใช้น้ำในปริมาณที่มาก ประกอบกับการที่ไม่มีน้ำในลำห้วยเพื่อนำมาใช้เมื่อเกิดภัยแล้งหรือฝนทิ้งช่วง รวมถึงยังมีโรคระบาดของข้าวส่งผลให้ได้ผลผลิตต่ำ ต้นทุนการทำนาสูงขึ้นเนื่องจากจะต้องหาน้ำมาให้เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าว ต้องมีการจ้างแรงงานเข้ามาจัดการให้ทันต่อช่วงเวลาการผลิต เป็นต้น ซึ่งที่ผ่านมามีการใช้ปุ๋ยเคมีติดต่อกันหลายปี ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ จึงควรจะต้องใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อช่วยบำรุงดินและระบบนิเวศน์ให้มีความอุดมสมบูรณ์ รวมถึงลักษณะพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน คุณสมบัติในการอุ้มน้ำของดินมีความแตกต่างกันจึงจะต้องมีการจัดการที่เหมาะสมกับพื้นที่นั้นๆ

2. รูปแบบและวิธีการในการจัดการน้ำ เพื่อการทำนาข้าวในแต่ละสภาพพื้นที่ ซึ่งได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 โซน ซึ่งทั้ง 4 โซนได้มีรูปแบบการใช้น้ำเพื่อการเกษตรคือ ใช้วิธีสูบน้ำจากสระน้ำในไร่นาของตนเอง เพื่อใช้ตกกล้าและสูบน้ำไปนาข้าว ซึ่งมีขนาดเล็กหรือมีขนาดใหญ่แต่มีปริมาณน้ำน้อยทำให้ไม่มีน้ำเพียงพอ เพื่อใช้ทำการเกษตรเมื่อฝนทิ้งช่วงและฝนแล้งส่วนที่อยู่ติดกับแหล่งน้ำสาธารณะก็จะได้ใช้เฉพาะผู้ที่อยู่ติดกับแหล่งน้ำเท่านั้น ถ้าสูบน้ำมากก็จะทำให้ช่วงหน้าแล้งไม่มีน้ำใช้ทำประปาในหมู่บ้านและใช้ปลูกพืชผักไม่เพียงพอ ได้มีการใช้วิธีทำฝายกั้นน้ำในลำห้วยแต่ใช้ได้ไม่นานฝายน้ำก็ชำรุดไม่มีผู้ดูแลทำให้ใช้การไม่ได้และแหล่งน้ำที่เป็นสระน้ำได้มีการแย่งกันสูบน้ำไปนาข้าวและทำการเกษตรทำให้ไม่มีน้ำเพียงพอในการทำการเกษตร การจัดการน้ำในแหล่งน้ำสาธารณะ สามารถใช้ได้เฉพาะพื้นที่ติดกับแหล่งน้ำและมีคณะกรรมการดูแลแต่ยังไม่เป็นระบบพอการจัดการน้ำ ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์ได้ไม่เพียงพอและทั่วถึง ต้องอาศัยภูมิปัญญาและความเชื่อของชาวบ้านมาประกอบ เช่น การแห่นางแมว สวดคาถาปลาช่อ คาถาพญากันคาก เป็นต้น

3. แนวทางที่เกิดขึ้นในโครงการ ประกอบไปด้วย 7 แนวทางดังนี้ การใช้สระน้ำในไร่นา การขุดเจาะบ่อนาคาล การใช้แหล่งน้ำธรรมชาติ การปรับเปลี่ยนลักษณะของระบบการส่งน้ำเข้านา การปรับสภาพพื้นที่แปลงนา การปรับสภาพดินให้อุ่มน้ำ และคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสม ซึ่งเป็นการพยายามบริหารจัดการการทำการเกษตรของชุมชน ทั้งการทดลองชุดสระน้ำในไร่นา การทดลองปรับพื้นที่นา การคัดเลือกพันธุ์ ฯลฯ โดยใช้การสังเกต ภูมิปัญญา ประสบการณ์และบทเรียนในการทำที่ผ่านมา ร่วมกันกำหนดแนว โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ออกมาเป็นแนวทางในการจัดการน้ำเพื่อการทำนาข้าวที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสภาพแหล่งน้ำของชุมชนตำบลเสนางคนิคม จนได้แนวทางในการทำนารูปแบบใหม่ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพและลักษณะของพื้นที่ โดยการร่วมกันรวบรวมองค์ความรู้ ค้นหาความรู้ใหม่ นำไปสู่จัดการความรู้ เพื่อการจัดการตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป